
Isidora Radovanović

Delatnost Biroa za posredovanje rada u Kraljevu 1952–1960

U članku se govori o aktivnostima Biroa za posredovanje rada u Kraljevu u periodu od 1952. do 1960. godine. Prikazan je problem nezaposlenosti i rad Biroa na njenom suzbijanju, kao i vidovi materijalne i drugih pomoći koje je Biro obezbeđivao nezaposlenima u periodu dok im se ne obezbedi zaposlenje. Neke od tih pomoći bile su zdravstvena zaštita, povlašćena vožnja, ali i stručno osposobljavanje u cilju dobijanja potrebnih kvalifikacija. Analizirani su razlozi zbog kojih su ljudi otpušteni sa posla, načini na koji je Biro pronalazio slobodna radna mesta za njih, kao i kategorizacija nezaposlenih, kako bi posao dobili upravo oni kojima je to najpotrebnije. Rad se bavi i položajem koji su imale određene društvene grupe kada je u pitanju zapošljavanje (i otpuštanje), kao i odnos preduzeća prema njima. Ovo se pre svega odnosi na ljude sa sela i na žensku radnu snagu, koji su predstavljali najveće probleme Birou pri posredovanju. Dat je osvrt i na osnivanje biroa u Vrnjačkoj Banji, mestu gde su ugostiteljstvo i turizam bile glavne privredne grane, pa je i delatnost posredovanja u zapošljavanju bila specifična.

Uvod

Problem nezaposlenosti i borba sa njim prisutni su u svim društvenim uređenjima, međutim, način na koji se on rešavao u socijalističkoj Jugoslaviji bio je unekoliko specifičan, ako se ima u vidu čemu se pridavao veći značaj, ali i šta su bile glavne smetnje. Iako se smatralo da je nezaposlenost prisutna samo u kapitalističkim ure-

đenjima, pokazalo se da je taj fenomen i problem socijalizma, posebnog onog socijalističkog uređenja koje je počivalo na slabim ekonomskim osnovama. Period 1950-ih je bio značajan za institucije kao što je Biro za posredovanje rada, zbog napuštanja prilično čvrstih stavova o odnosu nezaposlenosti i socijalizma kao njenog okvira (Malačić 1979: 85).

Služba rada je u svom razvoju često menjala svoje funkcije, ali ono što je uvek bilo najznačajnije za nju je vođenje evidencije, usklađivanje ponude i potražnje na tržištu rada, informisanje u procesu zapošljavanja, praćenje razvoja zanimanja, i pre svega posredovanje pri zapošljavanju. Značaj ove službe bio je u tome što se bavila problemima širokih društvenih slojeva, rešavajući sudbinu pojedinca, a time i cele države, odnosno sveukupnog društva. Ovo istraživanje ima za cilj da, na primeru Kraljeva, pokaže kako se služba rada organizovala u pronalaganju radnih mesta. Razmotrena je uloga Biroa u vođenju socijalne politike države u smislu davanja materijalne pomoći nezaposlenima i otvaranja novih radnih mesta, ali i u formiranju stavova o tome ko ta radna mesta treba da zauzme. Naime, shvatanje zaposlenja bilo je takvo da je država odlučivala ko je pogodan za njega u profesionalnom smislu, kao i kome je po materijalnim odlikama to zaposlenje bilo najpotrebnije.

U ovom radu analiziran je rad Biroa za posredovanje rada u Kraljevu tokom šeste decenije XX veka, odnosno u periodu prelaska na samoupravni socijalizam. Izvori koji su korišćeni za potrebe istraživanja nalaze se u Istorijskom arhivu grada Kraljeva u fondu „Biro za posredovanje rada NOS Kraljevo 1952–1960”. Inače,

---

Isidora Radovanović (1998), Kraljevo, Heroja Maričića 68/4, učenica 3. razreda Gimnazije Kraljevo

autori koji su dosad pisali o nezaposlenosti u Jugoslaviji mahom su to radili sa aspekta šireg ekonomskog stanja u državi. Službom rada na nivou Srbije bavio se Momčilo Pavlović (Pavlović 2002), i to za celu drugu polovinu dvadesetog veka, što obuhvata i period koji je predmet proučavanja ovog rada.

Posredovanje rada u socijalizmu

Donošenjem Osnovnog zakona o upravljanju u privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima, radni kolektivi su 1950. godine najavili uvođenje radničkog samoupravljanja, a samim tim i socijalistički preobražaj društva. To je značilo da je državna svojina vremenom trebalo da postane društvena, kojom bi se upravljalo preko radničkih saveta. Težilo se tome da se ostvare „individualni interesi radnih ljudi i kolektivni interesi društvene zajednice” na taj način što bi više ljudi direktno učestvovalo u društvenom upravljanju. To je dovelo i do reorganizacije službe za posredovanje rada, odnosno do odstajanja od prethodnog administrativnog načina posredovanja (Pavlović 2002: 173). Ova dinamična reorganizacija službe za posredovanje rada započeta je 1951. godine i nastavljena je tokom 1952. Ideja je bila da se napravi mreža za posredovanje rada koja bi obuhvatala sve gradove i ekonomski razvijene srezove, posebno one gde je bilo više potencijalnih radnih mesta. Jedan takav način organizovanja omogućavao je povezivanje fabrika i institucija nekog razvijenijeg mesta sa radnom snagom prijavljenom na birou druge opštine.

Januara 1952. godine ukinuta je Uredba o ustaljivanju radne snage i o usklađivanju planova radne snage sa planovima radnog fonda i planom obezbeđenog snabdevanja, doneta 1950. godine. Njena suština je bila što veća stabilizacija radne snage, a ovim ukidanjem su na snagu došle ranije uredbe o zasnivanju i prestanku radnih odnosa (iz 1948), što je preduzećima davalo više samostalnosti. Iste godine doneta je nova uredba i formirana je nova služba za zapošljavanje, koja se od prethodne razlikovala pre svega u tome što svoje zadatke nije rešavala isključivo administrativno. Početkom aprila 1952. na teritoriji Srbije narodni odbori su formirali 83 biroa u kojima su

odmah zaposlili službenike sa potrebnim kvalifikacijama. Od toga, 44 biroa su vršila posredovanje i za 52 sreza kojima u tom periodu služba rada nije bila potrebna (Pavlović 2002: 182).

Ovom službom rukovodio je šef odseka, koji je upravljao svim poslovima i odgovarao za izvršenje svih zadataka. Za to su se tražili službenici koji za rukovođenje službe rada imaju odgovarajući školske, političke i stručne kvalifikacije, ali s obzirom na prirodu posla, i moralne crte (Pavlović 2002: 177). Njihova obaveza je bio optimalan razmeštaj viška radnika, za šta je bila potrebna specijalna evidencija o svim licima koja su usled mera za unapređenje proizvodnje ili drugih organizacionih mera dobila otkaz. Odnosno, ova služba je imala obavezu da, služeći se informacijama o upražnjenim radnim mestima i potrebnim kvalifikacijama i stručnostima, uputi lica koja traže zaposlenje na ona radna mesta u preduzećima kojima je takva radna snaga bila potrebna. Ovakvi zadaci su zahtevali tesnu saradnju biroa sa odborima za zaštitu rada, sa kojima je činio prve korake u politici zaposlenosti, ali i sa preduzećima i raznim ustanovama (Pavlović 2002: 180).

Ciljevi biroa bili su da postignu što manji broj privremeno nezaposlenih, što manji broj lica na materijalnom obezbeđenju i njihovo adekvatno zapošljavanje u preduzećima. Posebni zadaci lokalnih biroa bili su i da obezbeđuju smeštaj onima koji su zaposlenje nalazili na području delovanja njihovog biroa, i u te svrhe da izdaju naloge za povlašćenu vožnju. Pored toga, biro i su se starali o prihvatanju i zapošljavanju iseljenika-povratnika, kao i migranata koji su iz drugih zemalja dolazili u FNRJ. Organizovali su savetovališta za izbor zanimanja i kurseve za poboljšanje kvalifikacija, o kojima su uredno obavestavali nezaposlene.

Lokalni biro i su primali kako prijave lica koja su tražila zaposlenja, tako i prijave preduzeća, ustanova, državnih organa, zadruga, zadružnih i društvenih organizacija i poslodavaca koji su tražili radnike i službenike (Pavlović 2002: 180).

Prijavljivanje nezaposlenih na Biro za posredovanje nije bilo obavezno, a nekada nije bilo ni potrebno. Međutim, u interesu vođenja pravilne politike zaposlenosti, bilo je neophodno da se nezaposleni prijavljuju na Biro, a da se pre-

duzeća obraćaju ovakvoj službi. Postojanje jednog takvog načina zapošljavanja i vođenje brige o nezaposlenima u okviru jedne organizacije bilo je garancija da će radna snaga pravilno i blagovremeno biti usmerena na mesta gde je najpotrebnija, bilo putem lokalnog ili međupostštinskog posredovanja. Suština je bila u tome da služba bude dobro organizovana i sa odgovarajućim službenicima, da njen rad bude zasnovan na saradnji sa privrednim organizacijama, a poslovanje u skladu sa sugestijama društvenih organa i organizacija.

Organizacija, upravljanje i funkcije službe u Kraljevu

Nakon rata, za posredovanje rada bila je zadužena Javna berza rada u Beogradu sa svojim podružnicama i povereništvima na nivou osam drugih teritorija, odnosno optšina, uključujući i Kraljevo. Ona je imala svoju organizacionu strukturu u vidu jedne takve manje mreže, ali nakon rata sve je bilo preusmereno na konsolidovanje vlasti, tako da Berza u to vreme nije imala nikakve konkretne zadatke. Godine 1952. nakon učvršćivanja vlasti, pa i novog društvenog uređenja, formiran je Biro za posredovanje rada čija je prva ideja bila da proširi mrežu prethodne Berze na nivou cele države (Pavlović 2002: 15).

Ova služba je, kako je zvanično bilo definisano, trebalo da bude „regulator kretanja radne snage i njenog pravilnog usmeravanja u preduzeća i ustanove gde je bila potrebna”. Zbog aktivnosti Biroa i delatnosti koje su obavljane u njegovim okvirima, bila je bitna dobra organizacija ove službe, ali i pravilno odabiranje službenika i radnika, gde je i dolazilo do najčešćih problema i grešaka.

Ljudi koji su radili u Birou mahom se ranije nisu bavili službom rada, ili su tek počeli sa ovakvom vrstom posla, posebno u lokalnim biroima u Raškoj i Vrnjačkoj Banji. Zbog toga su se često tražile mogućnosti da se iz sedišta Biroa u Kraljevu ode i pomogne u manjim sredinama. Ono što je bilo najbitnije u obučavanju zaposlenih u službi rada, bila je selekcija lica pri zapošljavanju. To je značilo da se pre svega upošljavaju samo ona lica kojima bi radni odnos bio jedini izvor prihoda. Izuzeci su bili slučajevi kada su kandidati bili toliko kvalifikovani da

niko drugi nije mogao da ih zameni (FBZPR, K5, IROB). Službenici Biroa su pre njegovog osnivanja bili poslani na odgovarajuće seminare za rukovođenje posredovanjem rada. Tamo su se pre svega bavili Uputstvom o načinu organizacije, njegovim razumevanjem, zatim radom službe uopšte, kao i detaljnim načinom odabira i kategorizacijom zaposlenih (IAK, FBZPR, K5, ZSUO). Oni koji su bili na seminarima dalje su obučavali ostale zaposlene u Birou. Lica zaposlena na Birou nisu smela da imaju nijedno drugo zanimanje, odnosno, mogli su da budu zaposleni samo u službi rada.

Vremenom je rad Biroa postajao sve ozbiljniji, jer se sve više nezaposlenih lica prijavljivalo, te je 1957. godine zaključeno da delatnost i opšte potrebe moraju biti razbijene na pojedine odbore. Odbori su u skladu sa svojom evidencijom upućivali lica prema redu prvenstva, a od Biroa su dobijali samo zvanične upute i potvrde, da ne bi bilo propusta (IAK, FBZPR, K5, PRB). Lica su se delila na stručne radnike po granama (bravari, kovači, automehaničari, električari, limari, berberi, stolari, kelneri, metalo strugari, obučari, krojači itd.) i to su bila zanimanja kojih je na Birou najviše i bilo. Pored toga, na Birou se nalazila obična radna snaga, fizički radnici, a zatim i službenici, koji su se delili u zavisnosti od završene škole (FBZPR, K5, PNL).

Obaveza preduzeća je bila da upošljavaju samo one koji su bili prijavljeni na Birou i one koji su imali radnu knjižicu, ali isključivo uz saglasnost Biroa. Takve situacije dovele su do formiranja komisija na nivou Biroa koje su išle po preduzećima i proveravale podudarnost trenutnog stanja u njima i informacija koje su dostavljene Birou. Komisije su se sastojale od tri do pet članova i one bi obilazile sva preduzeća i proveravale stvarnu upražnjenost radnih mesta po tarifnom pravilniku preduzeća. Komisije su uticale na to da dođe do otpuštanja svih penzionera koje bi firme držale u radnom odnosu, i otpuštanja onih koji bi imali i više nego dobro imovno i materijalno stanje, a ipak rade. Sva preduzeća su bila u obavezi da Birou dostave trebovanje radne snage svakog 20. do 25. u mesecu (FBZPR, K5, IRB).

Socijalna briga o nezaposlenima

Biro za posredovanje rada u Kraljevu je kao jedan od zadataka imao i rešavanje problema socijalne zaštite i staranja o prijavljenim licima. Nije se starao samo o zapošljavanju onih koji su se nalazili van radnog odnosa, već i o problemu nezaposlenosti u smislu položaja onog dela prijavljenih kojima nisu uspevali da pronađu odgovarajuće radno mesto.

Socijalna zaštita, u čijoj je osnovi bilo osiguranje za slučaj nezaposlenosti, imala je u Jugoslaviji zvaničnu politiku koja je bila sastavni deo brige o čoveku, doprinoseći održavanju i razvijanju životnog standarda ljudi. Posle Drugog svetskog rata, u Jugoslaviji je materijalna pomoć za nezaposlene bila drugačija i veća nego ranije. Nju je većim delom primala ženska radna snaga, mlađi kvalifikovani kadar, lica sa umanjenom radnom sposobnošću i lica koja su došla sa služnja vojnog roka, a ne mogu biti uposlena. Godine 1952. doneta je Uredba o materijalnom obezbeđenju, prema kojoj su se materijalno obezbeđenje i dečji dodatak nalazili u fondu socijalnog osiguranja, i bili su namenjeni isključivo tome. Tom Uredbom bilo je propisano ko i na koji način može dobiti neki vid socijalnog staranja. Privremeno nezaposleni službenici mogli su, pored dečjeg dodatka, da primaju materijalno obezbeđenje i socijalnu zaštitu. Dečji dodatak su mogli da primaju i oni koji su bili u radnom odnosu, ukoliko bi neko dobio dete za vreme primanja materijalne pomoći, odnosno u periodu kada nije bio zaposlen.

Pravo na materijalno obezbeđenje imali su oni službenici koji su ostali van radnog odnosa nakon donošenja ove Uredbe, odnosno oni kojima je radni odnos prestao posle 1. januara 1952. Osim toga, prilikom odobravanja redovnog primanja materijalnog obezbeđenja, moralo se voditi računa i o ukupnim prihodima koje je taj korisnik imao, računajući u to i dečji dodatak kao vid socijalne pomoći, ali i imovinu potencijalnog primaoca materijalnog obezbeđenja. Pored toga, moralo je i da se pazi na poreze koje su korisnici uplaćivali, odnosno na dugovanja u tom smislu, što je često predstavljalo problem. Najčešći propusti su bili vezani za poreska dugovanja i dečje dodatke, koji se u dokumentaciji nisu nalazili uz

ostala primanja prijavljenih na birou, pa je često dolazilo do toga da se ta primanja, odnosno dugovanja, tek kasnije otkrivaju.

Uredbom je bio propisan i način na koji će materijalnu pomoć primati oni koji su u pritvoru, kao i korisnici koji su u bolnici, ili oni koji služe vojni rok. Takođe, bilo je propisano i da se vreme provedeno na učenju nekog zanimanja, odnosno zanata, priznaje kao radni staž za sticanje prava na zdravstvenu zaštitu, ali ne i u radni staž za sticanje prava na materijalno obezbeđenje. Propisano je i da lica koja dostignu starosnu granicu određenu propisima njihove struke, nemaju pravo na materijalno obezbeđenje. Problem lica koja su primala materijalna obezbeđenja bio je taj što su ih preduzeća smatrala lošim i slabijim radnicima; naglašavano je da bi Biro lakše zaposlio 30 drugih radnika, nego jednog korisnika materijalnog obezbeđenja, budući da su se mnogi odavali piću i drugim porocima, zloupotrebljavajući novčanu pomoć koju su primali od biroa. Međutim, praksa je pokazivala da su ponekad bili i među najboljim radnicima. Biro je smatrao da ne treba navoditi pojedinačne primere, da to nije generalno stanje, i da je lica koja nikakvim poslom nisu bila zadovoljna, i koja su živela na račun zajednice, bilo malo (FBZPR, K6, GIB).

Biro se trudio da materijalna pomoć uvek budu isplaćivana pre državnih praznika. Čak i u situacijama kada biro nije imao potreban novac, pozajmljivalo se od Narodnog odbora, dok Savet za narodno zdravlje i socijalnu politiku Narodne Republike Srbije taj isti novac ne obezbedi i ne vrati. Najugroženiji su za praznike dobijali i specijalnu, dodatnu pomoć (FBZPR, K7, MIN). Ukoliko bi službenici ostajali bez posla bez svoje krivice, a ispunjavali su uslove za sticanje godišnjeg odmora, trebalo je da im se omogući da godišnji odmor iskoriste pre isteka otkaznog roka. To bi se činilo na taj način što bi se radnik, odnosno službenik, razrešio dužnosti onoliko dana pre otkaznog roka koliko mu je odobreno za godišnji odmor, a preduzeće je naravno bilo u obavezi da isplati zaradu, odnosno platu, za ceo taj period. Međutim, prilikom ponovnog zaposlenja, to lice je imalo kod novog poslodavca pravo na korišćenje godišnjeg odmora ukoliko se u vreme privremenog prestanka radnog odnosa redovno i uredno prijavljivalo kod Biroa. U tom slučaju se smatralo da radni odnos nije nikada ni

prekinut u pogledu sticanja prava koja su uslovljena neprekidnim radnim stažom. Ukoliko se službenik iz neopravdanih razloga nije prijavljivao na Birou redovno, i time prekinuo radni staž, pravo na godišnji odmor u slučaju ponovnog zaposlenja imao je tek po ispunjenju neprekidnog radnog staža od 11 meseci.

Takođe, licima registrovanim na Birou, vreme privremenog prekida radnog odnosa se računalo u radni staž pod uslovima da on nije prekinut krivicom radnika, da su se po prestanku radnog odnosa prijavili nadležnom birou u roku od mesec dana, ali i da su prihvatili radno mesto koje im je isti taj biro ponudio. Ukoliko su lica svojom krivicom ostala van radnog odnosa, onda nisu imali pravo ni na materijalno obezbeđenje, ni na druga prava radnika, odnosno službenika. Kada svojom krivicom ostanu van radnog odnosa, to bi značilo da nisu ispoštovali neke od delova Uredbe o postupku otkazivanja radnog odnosa službenicima i radnicima privrednih organizacija, ili da su se ogrešili o radnu disciplinu u smislu nesavesnog odnosa prema radu ili neopravdanim izostajanjem sa posla. U takvim slučajevima njihovo ostajanje na radnom mestu bi se smatralo štetnim. Na isti način postupalo se i sa iseljenicima-povratnicima koji se mesec dana po dolasku u zemlju prijave nadležnom Birou za posredovanje rada, kao i sa političkim migrantima koji uživaju pravo azila u zemlji.

Umetnici, zaposleni pri pozorištu, glumci i drugi, morali su da imaju zaključen ugovor o aranžmanu na određeno vreme sa umetničkom ustanovom, da bi imali pravo na materijalno obezbeđenje na Birou. Međutim, njihovo zapošljavanje, zbog karaktera njihovog rada, načina zasnivanja i prestanka radnog odnosa, nije išlo preko lokalnog biroa.

Jedno od značajnih pitanja u funkcionisanju Biroa bilo je davanje materijalne pomoći honorarnim radnicima. Oni su mogli da budu na Birou i da koriste materijalno obezbeđenje i ostala prava, ukoliko su se bavili samo honorarnim poslovima. Radnicima su ti poslovi morali da budu glavno zaposlenje koje bi obavljali puno radno vreme i morali su da budu socijalno osigurani kako bi bili prijavljeni na Birou.

Zapošljavanje preko Biroa

Obaveza Biroa bila je pronalaženje slobodnih radnih mesta čak i van opština koje su bile u okviru njihove nadležnosti. Uredbom o organizaciji službe posredovanja rada predviđeno je da sva preduzeća, ustanove, zadruge, zadružne i državne organizacije i državne službe dostavljaju informacije o potrebama za radnom snagom, a Biro je bio dužan da upućuje radnike i službenike u zavisnosti od prijavljenih kvalifikacija i zanimanja. Problem je nastajao zbog čestog primanja radnika od strane preduzeća na osnovu poznanstava i raznih preporuka, gde je delatnost Biroa ostajala zapostavljena. Ovo je dalje dovodilo do zapošljavanja manje kvalifikovanih i gomilanja nezaposlenih na Birou koji su bili kvalifikovani za takva mesta. Dolazilo je i do čestog zapošljavanja onih koji nisu registrovani na Birou, pa čak i onih koji su iz drugog sreza (FBZPR, K5, ZSUO). Zapošljavanje ljudi iz drugih srezova bilo je opravdano kada na lokalnom birou ne bi mogli da se pronađu službenici sa potrebnim kvalifikacijama, pa bi se izveštaji slali dalje Republičkom birou. Pored formiranja stabilnih odnosa sa privrednicima i proizvođačima, za delatnost ove službe bio je značajan i neposredan odnos sa prijavljenim licima (koji se nije bazirao samo na administraciji i obrađivanju podataka), ali i funkcionisanje službe rada na lokalnom nivou, odnosno na teritoriji za koju je Biro bio vezan.

Kao jedan od problema Republičkog biroa za posredovanje rada javljalo se neredovno slanje izveštaja lokalnih biroa o nepopunjenim radnim mestima u njihovim opštinama. Redovno, odnosno šestodnevno, slanje izveštaja Republičkom biru bilo značajno zbog toga što se na taj način dobijao uvid u brojno stanje i u to koliko u kojoj opštini ima otvorenih radnih mesta. Značaj toga bio je veliki za celokupnu službu rada, jer je Republički biro mogao da vrši posredovanje samo u slučajevima kada je imao potpuni uvid u podatke iz izveštaja lokalnih biroa. Kada bi imali potražnju za određenom radnom snagom, lokalni biro su republičkim slali izveštaje o potrebnim kvalifikacijama kojih nema na lokalnu. Zahvaljujući redovnom obaveštavanju Republičkog biroa o trebovanju radne snage, posredovanje rada je bilo veoma olakšano i problemi posredovanja bi se efikasnije rešavali (FBZPR, K6, IRB).

Poslovi van teritorije opštine su često pronađeni – neki radnici su poslani u preduzeće „Porcelan“ u Aranđelovcu, neki na berbu kukuruza i druge sezonske poljoprivredne poslove u Vojvodinu. Mnogi su odlazili na rad u Sarajevo ili Lazarevac, a nisu želeli da prihvate radno mesto u lokalnom građevinskom preduzeću „Kablar“ u Kraljevu, pa su zbog toga skidani sa biroa i gubili mogućnost primanja materijalnog obezbeđenja (FBZPR, K5, PNL).

Problemi Biroa u posredovanju rada

Biro je često dolazio u situacije da određenim grupama ljudi nisu mogla da se pronađu zaposlenja i radna mesta za koja bi bile primerene njihove kvalifikacije i sposobnosti. Zbog toga su ta lica često ostajala prijavljena na Birou i po nekoliko godina. Poseban problem je bio u tome što su to najčešće bila lica koja su pripadala određenim socijalnim ili nekim osetljivijim grupama.

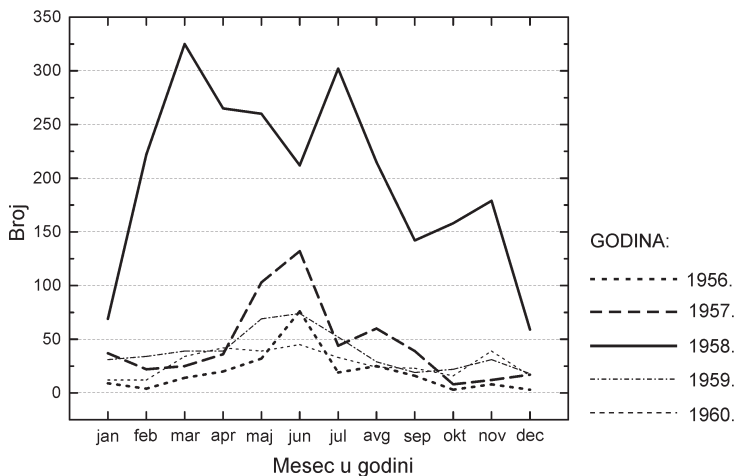
Biro je imao problema oko zapošljavanja kvalifikovane muške radne snage, i to stolara, krojača, obučara i drugih, ali nije bilo poteškoća oko zapošljavanja kvalifikovane radne snage metalske struke. Često se dešavalo i da Biro na lokalnom nivou nije mogao da pronađe službenike kvalifikovane za određena zanimanja, kao što su kovači, elektrovarioni, bravari i mašinbravari, pa su ta zanimanja morala da se traže pri drugim biroima i srezovima (FBZPR, K7, PNL). Među nekvalifikovane su spadali i invalidi rada, a zanimanja koja bi oni mogli da obavljaju su uvek bila popunjena. Jedina mogućnost bila je otvaranje novih privrednih organizacija ili uslužnih radionica, a nekad i otvaranje novih radnih mesta u već postojećim preduzećima. Tako su 1958. godine od strane Republičkog zavoda za socijalno zdravlje dobijena novčana sredstva koja su data tek otvorenom preduzeću „Pletar“ u Kraljevu, sa obavezom da zaposli 40 invalida rada (FBZPR, K5, PRB).

Slični problemi u sferi zapošljavanja najprimetniji su bili kod ljudi sa sela ili ženske radne snage, kako po pitanju otpuštanja, tako i zapošljavanja i samog odnosa preduzeća prema njima. Lica sa sela su često bila zanemarena i kada su se slali izveštaji Republičkom birou za posredovanje rada, pa se često nije ni proveravalo ko je

sve sa sela spreman na to da obavlja fizičke poslove u nekom drugom srezu, smatrajući da njima zaposlenje nije ni potrebno (FBZPR, K5, ZSUO). Osim lica sa sela, na probleme je nailazila i ženska radna snaga, koja nije mogla lako da se zaposli, te je ona najčešće bila ta koja je na Birou ostajala i po više godina i uvek predstavljala glavnu temu na sednicama kao jedan od najvećih problema u posredovanju rada. Prvi slučaj kada se pitanje ženske radne snage postavilo na jednoj od redovnih sednica i kada se pokrenula diskusija o tome bio je kada se jedna od odbornica zapitala da li ženska radna snaga ima bilo kakve kvalifikacije, što i jeste bio njen osnovni problem. Nakon toga, ovo je postala stalna tema sednica. Veoma mali broj nezaposlenih žena je imao radne kvalifikacije i, takođe, na sednicama je naglašeno da su preduzeća govorila za njih da su loše radnice, živčano obolele i nemoralne, kako bi opravdali razloge zbog kojih su ih otpuštali, odnosno nisu zapošljavali (FBZPR, K5, ZSUO). Takvi problemi su trajali najčešće do početka građevinske sezone, kada bi muškarci napuštali svoja radna mesta i dolazili na građevinske i slične radove (slika 1). Nekvalifikovana ženska radna snaga je bila stalni i najteži problem Biroa u proučavanom periodu.

U Kraljevu je 1956. godine došlo do preduzimanja novih ekonomskih mera, što je izazvalo otpuštanje dobre i kvalifikovane radne snage. Ponekad je kao razlog navođeno samo to što su sa sela. To je izazvalo brojne žalbe koje su radnici predavali inspekciji rada, nadležnoj arbitraži i Birou, zahvaljujući čemu su otpuštena lica uspešla da se vrata na posao. Nakon toga, naglašeno je da se u pogledu sprovođenja bilo kakvih novih ekonomskih mera mora biti obazriv i sprovoditi ih postpuno, a ne naglo, kao i da se ne sme dozvoliti da uzmu masovni karakter u smislu da ljudi sa sela, ili bilo koja druga grupa, ne može da radi u preduzećima (FBZPR, K5, PRB).

Ovi problemi su još više bili naglašeni u zimskom periodu, kada je slobodnih radnih mesta bilo manje, odnosno nezaposlenih više. Veliki broj prijavljenih lica sa sela, kako žena tako i muškarca, tražilo je stalne, a najčešće dobijao sezonske poslove koje su nezadovoljno odbijali čak i po cenu toga da budu skinuti sa evidencije na Birou. Samim tim, odriicali su se svih prava koja bi im biro obezbedio na osnovu njihove re-

Slika 1. Ukupan broj žena kojima je pronađeno odgovarajuće radno mesto u zavisnosti od meseca u godini (sezonsko zapošljavanje)

Figure 1. The total number of women who were employed at appropriate workplaces depending on the month of the year (seasonal jobs)

dozne prijave. Često su predložena radna mesta odbijana i zbog neodgovarajućeg radnog vremena, jer je ono mnogim ljudima sa sela bilo vrlo bitno.

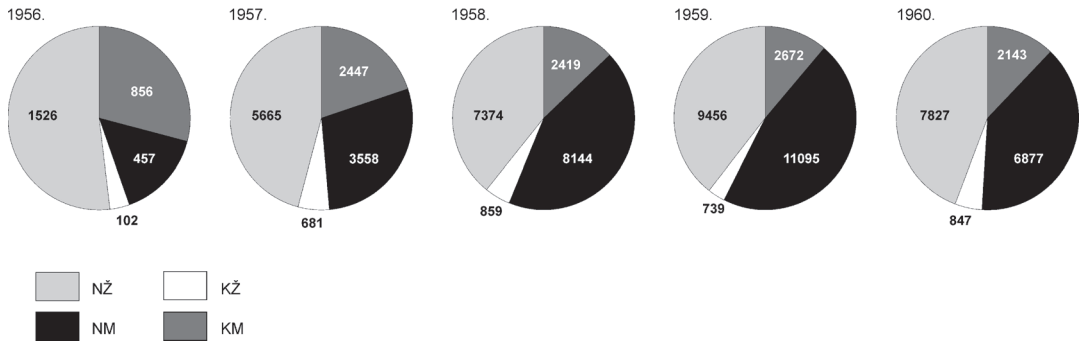
Na teritoriji Kraljeva su postojala preduzeća koja su svojom lošom organizacijom rada i veoma slabo plaćenim poslovima stvorila nepoverenje kod fizičkih i nekvalifikovanih radnika. Tamo su zaposlenja bila masovno izbegavana, pa su za njih radnike najčešće tražili na teritoriji biroa u Vrnjačkoj Banji. Nekada je čak službenik Biroa morao da ide po selima i prikuplja fizičke radnike. Kasnije, nisu čak ni prihvatili zaposlenja, već je Biro dolazio u situacije da ih moli da se zaposle, što nije bio slučaj samo sa onima koji imaju veću imovinu, već i sa onim siromašnijim i lošijim radnicima sa manje imovine (FBZPR, K6, PRB). Osim takvih zaposlenja, lica sa sela nisu imala neku perspektivu rada. Biro je posredovao za 16 okolnih sela, najčešće u pasivnim krajevima, gde stanovništvo nije moglo da živi samo od poljoprivrede, već su morali da se dopunjuju prihodima iz radnih odnosa. Polovina lica sa sela posedovala je manje od jednog hektara imovine, trećina njih je bila sa više od jednog hektara, a petina lica sa sela nije posedovala nikakvo imanje (FBZPR, K6, MIB). Lica koja su imala preko jednog hektara imanja pokušavala su na sve moguće načine da dođu do zaposlenja. Problem sa njima bio je taj što ih je takva vrsta imovine sputavala u pronalaženju radnih mesta, jer su se u pogledu Biroa oni tretirali kao lica kojima zaposlenje nije neophodno. Bilo je primera

kada su ratni vojni invalidi sa po čak 6 hektara imovine pokušavali da se zaposle preko svog invaliditeta, jer drugi član porodične zajednice po imovinskoj kategorizaciji ni na koji način nije mogao (FBZPR, K7, PNL).

Zbog takvih situacija i problema, Biro nije radio samo na zapošljavanju ljudi u već postojećim preduzećima, već i na otvaranju novih preduzeća, gde bi mogao da se zaposli veliki broj žena, a koja bi bila prilagođena njihovim sposobnostima i kvalifikacijama. To su najčešće bile neke vrste cvečara, ili sličnih prodavnica i radionica. Biro je za takve potrebe često dobijao finansijsku pomoć od strane Republičkog biroa u Beogradu, a pomoć je dobijana i za potrebe zapošljavanja lica sa invaliditetom koja nisu bila u stanju da obavljaju većinu poslova koji su se tražili u preduzećima koja su u to vreme radila.

U službi rada i njenoj statistici, nezaposlenima su se smatrali samo oni koji su posao tražili preko Biroa. To definisanje isključuje one koji su posao tražili samostalno i one prikrivene nezaposlene. Stoga se, u istraživanju ovakvih tema i analizi podataka raznih službi rada, ovakvi podaci smatraju dovoljnim za analizu strukture nezaposlenosti, ali ne i njenog obima.

Prema Društvenom planu za 1958. godinu najveći deo budžeta odlazio je na određene privredne oblasti: industrija, građevinarstvo, trgovina i zanatstvo. Privredna struktura opštine bila je jednostavna i sastojala se većinom od trgovine, ugostiteljstva i sitnog zanatstva, sa svega dva industrijska preduzeća. Od ukupno 8985 zapos-

Slika 2. Nezaposlena lica u zavisnosti od pola i njihova kvalifikaciona struktura (NŽ – nekvalifikovane žene, KŽ – kvalifikovane žene, NM – nekvalifikovani muškarci, KM – kvalifikovani muškarci)

Figure 2. The unemployed according to their gender and their professional qualifications (NŽ – unqualified women, KŽ – qualified women, NM – unqualified men, KM – qualified men)

lenih, čak 4000 je radilo u oblasti industrije, zatim 1254 njih u građevinarstvu, a ostali su se bavili trgovinom, ugostiteljstvom, zanatstvom ili drugim privrednim delatnostima. Među ukupnim brojem zaposlenih nalazilo se i 875 žena prema podacima iz 1958. godine, odnosno 9% od ukupnog broja zaposlenih u opštini. Ta godina bila je značajna zbog dobijanja novčanih sredstava i otvaranja novih fabrika, pa je samim tim i bilo potreba za preciznijim izveštajima koje su slali prilikom konkurisanja za takve pomoći, ali i kasnije kada je trebalo da se pokaže koliko su one bile značajne.

U toku 1957. godine je osnovano nekoliko novih zanatskih organizacija uslužnog karaktera i prošireno nekoliko već postojećih, finansiranih iz budžeta preduzeća i delimično iz sredstava Društvenog investicionog fonda sreza i opštine. Za tu svrhu formirana je posebna komisija pri Birou koja je donosila konkretne predloge, pre svega iz oblasti zanatstva, analizirajući njihovu opravdanost i njihovu ekonomsku održivost (FBZPR, K8, PRB).

Na slici 1 se vidi da se struktura nezaposlenih značajno izmenila samo 1958, kao rezultat otvaranja ovih preduzeća.

Edukacija u okviru Biroa

Osim na odabiru i kategorizaciji nezaposlenih, Biro je radio i na unapređivanju kvalifikacija

i savetovanju. Posebna pažnja bila je posvećena učenicima u privredi, njihovom zapošljavanju, ali i kursevima koji su organizovani za njih u cilju očuvanja nekih zanata koji su se vremenom gubili, kao i pojavi prve profesionalne orijentacije u osnovnim školama. Tako je Fabrika vagona u saradnji sa Biroom organizovala kurs za mlade za kovače i elektrovarioce. Na taj način, oni najbolji među polaznicima kursa su zadržani da rade u fabrici. Ostali su bili na Birou, ali su imali više kvalifikacije nego pre (FBZPR, K7, MIRB).

Prva profesionalna orijentacija u Kraljevu nastala je u okviru Biroa 1958. godine. Formirane su specijalne komisije u vezi sa radom na profesionalnoj orijentaciji. Njih su činili predstavnici raznih ustanova, udruženja, masovnih organizacija, komora i škola, razni prosvetni radnici, službenici, inženjeri, lekari, psiholozi i drugi. Predsednik komisije bio je direktor industrijske škole u Kraljevu. Obrazovan je stručni aktiv od predavača različitih struka, koji su držali predavanja po osnovnim školama, dok su nastavnici i psiholog bili zaduženi za otvaranje savetovališta u gradu. Prema planu rada, učenici su nakon pohađanja predavanja odlazili sa stručnim licima u posete određenim fabrikama. Kasnije, komisija je radila na štampanju i prodaji knjiga „Koje zanimanje da izaberem” i „Izbor poziva po školama”, a vršena je i preplata na časopis „Čovek i zanimanje” (FBZPR, K7, MIRB).

Prilikom profesionalne orijentacije u osnovnim školama, đaci su usmeravani na dalje školovanje u onim profesijama koje su bile tražene na Birou. To je bilo značajno zbog toga što su mladi sa završene četiri godine gimnazije koji nisu planirali da nastave školovanje bili jedan od problema sa kojima se Biro suočavao tokom celog svog rada (FBZPR, K6, SNR). U ovom srezu mladi nisu mogli da stupe u radni odnos u privredi kao učenici, zbog toga što ih je bilo u velikom broju, pa se smatralo da je u gradu previše besposlenih i dokonih mladih.

Biro za posredovanje rada Vrnjačka Banja

Biro za posredovanje rada na teritoriji Vrnjačke Banje nije postojao do prvog septembra 1955. godine. Do tada su sva nezaposlena lica bila vezana za sreski biro u Trsteniku. Ovakva vrsta organizacije službe je samo delimično zadovoljavala potrebe nezaposlenih lica u ostvarivanju njihovih prava i zahtevala je od njih posebne napore i troškove vezane za obavezno sedmično prijavljivanje i obavljanje drugih potrebnih poslova u vezi sa pravima lica van radnog odnosa. Radnik je morao 4 do 5 puta mesečno da odlazi u Trstenik radi evidentiranja u kartone, a isto toliko puta je bio vezan za Trstenik zbog materijalne i zdravstvene zaštite, uposlenja i slično. U vreme osnivanja ovog biroa glavna orijentacija privremeno nezaposlenih lica svodila se na ugostiteljstvo, kao najrazvijeniju privrednu granu na ovoj teritoriji, utoliko pre što tada na teritoriji Vrnjačke Banje skoro i da nije bilo proizvodnog ili zanatskog preduzeća. Problem je bio i taj što prve godine rada Biroa banjska sezona nije bila uspešna. Na Birou je 1955. godine bilo i do 1200 lica, a uz najbolje uslove i tokom najjače posete u sezoni, ugostiteljstvo i banjsko lečilište su mogli da prime maksimalno 350 radnika (FBZPR, K7, GIBVB). Iako je postojala ugostiteljska škola, kadrovi koji su dobijali poslove u Vrnjačkoj Banji nisi bili dovoljno kvalifikovani, jer su đaci iz ugostiteljske škole odlazili u druga, perspektivnija mesta da rade. Iz tih razloga su kao konobari radili pomoćnici kuvara, servirci i mnogi drugi manje kvalifikovani radnici. Direktori ugostiteljskih preduzeća i ugostitelji su smatrali da čovek sa

sela i oni siromašniji nisu sposobni za rad u ugostiteljstvu, a u slučajevima kada nisu imali dovoljno lica sa kvalifikacijama oslanjali su se na njihov fizički izgled. Žene nisu zapošljivane u ovim oblastima zbog zabrinutosti da bi, ukoliko bi došle u grad, požezele i da ostanu bez namere da se ikada vrate na selo (FBZPR, K5, IRB).

Problem sa ovim biroom je bio i taj što u početku nisu imali dovoljno veza sa drugim biroima pa je moralo da se organizuje nekoliko službenih putovanja u cilju stvaranja saradnje sa privrednim organizacijama u mestima gde su prilike za uposlenje radnika bile povoljnije.

Prekretnica u radu biroa u Vrnjačkoj Banji bio je seminar koji je organizovao Republički biro za posredovanje rada krajem 1956. godine za sve šefove biroa sa teritorije Srbije. Tom prilikom su znatno proširene veze i stvoreni novi uslovi za saradnju ovog biroa sa ostalima. Između ostalog, na seminaru se govorilo o neiskorišćenim mogućnostima za razvoj zanatstva banjskog tipa. Seminaru je prisustvovao Državni sekretar za rad i radne odnose NR Srbije, a seminar je bio veoma značajan i za samu službu rada, jer je njegova suština bila razmena iskustava i gledišta biroa različitih opština, a osnovno pitanje na seminaru bilo je „Kako stvoriti sredstva za organizovanje novih radinosti?“.

Juna meseca sledeće godine Republički biro za posredovanje rada organizovao je još jedan četvorodnevni seminar u Vrnjačkoj Banji. Na seminaru se govorilo o dopunskim sredstvima koja postoje u okviru republičkih i koja se u opravdanim slučajevima dodeljuju u vidu besamatnih kredita za otvaranje novih radionica ili proširenje postojećih, kao i o bespovratnim sredstvima koja su se davala u cilju stručnog osposobljavanja nekvalifikovanih radnika. Nakon definisanja tih sredstava, Društvo žena Vrnjačke Banje je u tome videlo rešenje za problem zapošljavanja žena. One su upravnom odboru Biroa za posredovanje rada Kraljeva podnele globalni elaborat sa približnim ekonomskim pokazateljima tražeći da se u cilju otvaranja novih radnih mesta, odnosno raznih radionica za izradu artikala iz primenjene i poluprimenjene umetnosti, izdejstvuje potreban iznos. Nakon što je sreski biro odobrio ovaj elaborat, šef Biroa je dobio priliku da ga predstavi i pred Republičkim biroom za posredovanje rada u Beogradu, koji

daje saglasnost za dodelu. U narednom periodu organizovani su kursevi u cilju osposobljavanja nekvalifikovanih radnika, bez obaveze da se novac utrošen na to vrati. Odobren je i trogodišnji beskamatni kredit za otvaranje radionica.

Ovaj biro je na početku svog postojanja uveo jednu novinu u službi rada – održavanje sastanaka sa nezaposlenima svakog 25. u mesecu. Iako je to bio prvi slučaj na nivou republike da se tako nešto uopšte radi, ubrzo se proširilo i na druge biroe. Svrha ovih sastanaka bila je u informisanju radnika o propisima i Zakonu o radnim odnosima, kao i njihovom upoznavanju sa privrednim prilikama u mestu i potražnjom radne snage.

Takođe, ovaj biro je 1958. godine među nezaposlenima sproveo nekoliko anketa. Upitani žele da rade, od ukupnog broja anketiranih:

- 70% samo u ugostiteljstvu
- 28% u oblasti građevinarstva (na izgradnji puteva ili parkova)
- 1% se izjasnilo za poljoprivredne radove, a među njima nije bilo onih koji su imali preko 3 ha imanja
- 1% anketiranih se nije izjasnilo.

Na pitanje da li bi napustili svoje mesto boravka, odnosno Vrnjačku Banju, ukoliko bi im se obezbedilo stalno zaposlenje prema njihovim kvalifikacija u nekoj drugoj opštini, samo 2% je odgovorilo pozitivno. Čak i oni kvalifikovani i visokokvalifikovani radnici, za čija zanimanja nikada nije postojala potražnja u njihovoj okolini, nisu želeli da napuste Banju, već su zahtevali zaposlenje u ugostiteljstvu i kao nekvalifikovani radnici u svojstvu portira, kasira, konobara i slično.

Ovakvo stanje je bilo jednim delom zbog toga što su se u Vrnjačku Banju u tom periodu doseljavali mahom penzioneri koji su obavezno sa sobom dovodili i po jednog nezaposlenog člana porodice. Bilo je i čestih slučajeva kada su se razni ljudi naseljavali i za potrebe privremenog boravka dobijali smeštaj. Kroz par meseci oni bi doselili svoju čitavu porodicu, time stvorili stambeni problem i na kraju dobijali stan u mestu. Nisu bila retka ni doseljavanja ljudi sumnjivih biografija koji su u Banju došli bežeći od nekih problema. Svi ti ljudi Vrnjačku Banju videli su kao malo mesto u kome se lako može doći do zarade.

Četvrtina nezaposlenih, većinom žene, bila je nepismena, a od toga samo 5% je želelo da posećuje analfabetske kurseve i da se opismeni. Žene na ovom birou su činile 62%. Od toga je 35% bilo u braku, a ostale su bile same, ili razvedene ili udovice. Od anketiranih lica 70% bilo je sa sela, a 35% nije posedovalo nikakvu imovinu. Kada im je bilo postavljeno pitanje profesionalnog napredovanja kroz radne kurseve, 95% je izrazilo želju da na neki način stekne kvalifikacije iz oblasti ugostiteljstva, iz zanata 3%, a ostali, svega 2%, iz nekih drugih oblasti (FBZPR, K7, GIBVB).

Zaključak

U radu se istraživala delatnost Biroa za posredovanje rada u periodu od 1952. do 1960. godine u Kraljevu. Rad se bavi problemom nezaposlenosti na lokalnom planu, odnosno na nivou opštinske, odnosno sreske institucije koja je imala zadatak organizovanja nezaposlenih lica i slobodnih radnih mesta na toj teritoriji. Prikazano je na koji način se to postizalo, kako su lica bila sistematizovana, šta je bilo odlučujuće pri odabiru onih koji će zauzeti u tom trenutku slobodna radna mesta. Suština rada biroa bila je dobra organizacija koja se ogledala u usklađivanju ponuda i potražnji, zatim u saradnji sa biroima u drugim mestima i međuopštinskim biroima, jasno definisanim pravilima za samo posredovanje i dobra administrativna politika u vidu vršenja evidencija i redovnih prijavi. Ovaj lokalni biro predstavljao je deo šire mreže za posredovanje rada na teritoriji države i kao takav predstavlja dobar prikaz shvatanja problema nezaposlenosti u državi uopšte, način na koji se sa njim suočavalo i čemu se pridavala posebna pažnja. Takođe, prikazan je i biro u Vrnjačkoj Banji sa nešto karakterističnijom slikom posredovanja, zbog same specifičnosti lokalnog tržišta rada.

Ono što je svuda bilo zajedničko je i vođenje računa o licima koja su u sferi rada bila osetljivija od drugih, ali i o svima onima kojima država nije uspevala da obezbedi odgovarajuće radno mesto. Prikazano je na koji način se to nadoknađivalo, koji su bili vidovi pomoći koje je biro davao prijavljenima, ali i zbog čega bi neko otpadao sa njegove evidencije. Glavna pomoć bilo je

materijalno obezbeđenje koje je nadoknađivalo mesečne novčane zarade nezaposlenima, a sam cilj biroa se ogledao u tome da nezaposlenih i onih na materijalnim pomoćima ima što manje, a da im pronađena zaposlenja budu odgovarajuća u profesionalnom smislu. Biro je nosio odgovornost odlučivanja ko će otići na koje radno mesto, odnosno ko će ostati nezaposlen, procenjujući one koji su za određene poslove najpogodniji i kojima je zaposlenje najpotrebnije, pa je morao da bude dobro organizovan i sistematičan.

Literatura

Pavlović M. 2002. *Zapošljavanje u Srbiji, knj. 2: Od javne berze rada do tržišta rada 1945-2000*. Beograd: Republički zavod za tržište rada

Malačić J. 1979. Unemployment in Yugoslavia from 1952 to 1975. *Eastern European Economics*, 17 (4): 85.

Izvori

IAK – Istorijski arhiv Kraljevo
FBZPR – Fond Biroa za posredovanje rada
K – kutija

Fond A.5.1.225. Biro za posredovanje rada narodnog odbora sreza Kraljevo, Kraljevo 1952-1960.

Kutija br. 5:

1952. godina: PRB – Materijali dobijeni od Republičkog biroa za posredovanje rada;
1956. godina: ZSUO – Zapisnici sa I, II, III sednice Upravnog odbora Biroa;
IROB – Izveštaj o radu opštinskih biroa Kraljevo, Raška i Vrnjačka Banja;
IRB – Mesečni izveštaji Republičkom birou BGD za period I-XII 1956;
1957. godina: PNL – Analize, izveštaji i ankete privremeno nezaposlenih lica;

Kutija broj 6:

SNR – Stanje nezaposlenih radnika na dan 31. 12. 1957. godine;
PRB – Popis nezaposlenih lica/radnika dostavljen Republičkom birou BGD na dan 31. 12. 1957;
MIB – Mesečni izveštaj Biroa

Kutija broj 7:

MIN – Mesečni izveštaji za period I-XII 1958.
PNL – Pregled stanja opštinskih biroa Vrnjačka Banja i Raška dostavljen sreskom birou u Kraljevu;
GIBVB – Godišnji izveštaj biroa u Vrnjačkoj Banji dostavljen sreskom birou u Kraljevu;
MIRB – Mesečni izveštaji opštinskog biroa u Kraljevu dostavljeni Republičkom birou BGD za period januar-decembar 1959. godine;

Kutija broj 8:

PRB – Pregled zapošljavanja i broja nezaposlenih radnika za period januar-decembar 1960. godine;

Isidora Radovanović

Activities of the Public Employment Service in Kraljevo (1952–1960)

This paper follows the work of the public employment service, i.e. labor bureau, in Kraljevo from 1952 until 1960. The focus is on its activity after the Second World War, a period when people needed its services for finding labor and social care the most. In addition to the problem of employing people, this bureau also dealt with the problems of organizing transportation for them, health care, and other social aid, which included professional training for obtaining special qualifications. Part of the research is focused on the position of specific social or sensitive groups in enterprises, especially when it comes to their employment. Aside from that, this paper also deals with the position of the unemployed registered with the bureau, who were specially categorized in order to be rightfully hired, and with the way the bureau finds open workplaces for them. The biggest problems in the employment service were connected with people from villages and the female workforce. The foundation of a subordinated employment service office in Vrnjačka Banja was also discussed in the paper, as it had a specific work process due to the fact that tourism and hospitality are the main branches of the local economy.

